

2. De taalgebruiker

Opdracht 2.1

Vraag: Mensen zeggen bij kennismaking over het algemeen tegen personen met een hogere status iets als ‘Hoe maakt u het?’. Aan vrienden vragen ze eerder ‘Hoe gaat het?’ of iets dergelijks. Behoort deze ‘kennis’ tot hun linguïstische of tot hun communicatieve competence?

Relevante paragraaf: 2.2

Antwoord: Deze kennis – welke vormen gebruik je in welke situatie – behoort tot de communicatieve competence. De kennis van de structuur van de vormen zelf, dus dat het is ‘Hoe maakt u het?’ en niet iets als ‘Hoe u het maakt?’, is natuurlijk opgeslagen in de linguïstische competence.

Suggestie: Geef nog enkele andere voorbeelden van kennis die tot de communicatieve competence behoort, bijvoorbeeld: Hoe vraag je een onbekende persoon om een dienst (‘Zou u mij misschien . . .?’). Hoe bestel je in een chic restaurant een consumptie en hoe in een gewoon café?

Opdracht 2.2

Vraag: Kunnen de woorden *middenberm*, *populier*, *maaltijd* en *hond* ook in het netwerk in figuur 2.2 worden ingevoegd?

Relevante paragraaf: 2.2

Antwoord: Alleen *populier* kan worden ingevoegd. Het kan natuurlijk altijd zo zijn dat individuele taalgebruikers zeer persoonlijke associaties hebben, waardoor een ander woord toch in het netwerk kan worden ingevoegd. Stel dat iemand ooit een man een maaltijd in een boom heeft zien gebruiken (in een film bijvoorbeeld) en dat heeft een diepe indruk gemaakt. Sindsdien is *maaltijd* in het netwerk verbonden met *boom*.

Opdracht 2.3

Vraag: Doe het volgende ‘experiment’ met iemand die dit boek niet gelezen heeft. Wijs op iets wits (bijvoorbeeld een stuk papier) en vraag welke kleur dat is. Doe dat nog eens met iets anders

dat ook wit is, en bij voorkeur een derde keer met nog iets wits. Vraag vervolgens: ‘Wat drinkt een koe?’ De kans is redelijk groot dat het antwoord luidt: ‘Melk’ of dat op z’n minst de neiging bestaat om met dat woord te reageren. Hoe zou dat komen?

Relevante paragraaf: 2.2

Antwoord: Door het woord *wit* steeds te laten zeggen, wordt de kennis van dat woord geactiveerd. Er vindt activatiespreiding plaats, ook naar het woord *melk*. Dat woord wordt ook nog eens geactiveerd door *koe*. Je zou kunnen zeggen dat daardoor het woord *melk* als antwoord op de vraag als het ware voorin de mond komt te liggen.

Opdracht 2.4

Vraag: Waarom kunnen we een uiting als ‘Hoegaateteme?’ over het algemeen goed interpreteren?

Relevante paragraaf: 2.4

Antwoord: Taalgebruikers maken gebruik van hun kennis van de context. Zo vullen ze de ontbrekende klanken aan.

Suggestie: Geef nog een ander voorbeeld, en schrijf bijvoorbeeld op (zonder het uit te spreken) *oppegeement* en vraag wat dat betekent. Dan zal waarschijnlijk ook blijken dat, wanneer deze woordcombinatie wordt uitgesproken, de betekenis (‘op een gegeven moment’) makkelijker is te achterhalen dan in de geschreven versie, mogelijk omdat we gewend zijn in gesproken taal dit soort aaneengesloten spraak waarin veel wegvalt, te interpreteren. Dat is niet – of in veel mindere mate – het geval in geschreven taal, behalve tegenwoordig bijvoorbeeld in zogenaamde SMS-taal, het verkorte Nederlands waarin ook gebruik wordt gemaakt van allerlei symbolen en afkortingen, vaak gebaseerd op het Engels, bijvoorbeeld *CU* voor ‘see you’. Nederlandse voorbeelden zijn *ff* voor ‘even’ als afkorting van *effe* (ook al doorgedrongen in gewone schrijftaal van jongeren) en *hoest* voor ‘hoe is het?’

Opdracht 2.5

Vraag: Neem de volgende twee zinnen:

- (a) In de dierentuin zagen we een pasgeboren zebra.
- (b) Hij vertelde heel enthousiast over de pasgeboren zebra.

Waarom zou in zin (a) *zebra* eerder worden herkend dan in zin (b)?

Relevante paragraaf: 2.4

Antwoord: Vanwege het primingeffect, dat in 2.4 aan de orde komt, wordt *zebra* in (a) eerder herkend dan in (b). Het woord *dierentuin* prikkelt of activeert ook al de woorden die daarmee zijn

verbonden. Woordherkenning wordt overigens onderzocht door hoorders een opdracht te geven. Ze krijgen dan zinnen met echte woorden zoals hierboven (a) en (b) en zinnen met nonsenswoorden, zoals in ‘Hij vertelde heel enthousiast over de pasgeboren krika’. Beoordelaars moeten dan op een bepaalde knop drukken als het laatste woord van de zin een echt woord is en geen nonsenswoord. In zinnen als (a) blijken ze gemiddeld iets sneller – het is een kwestie van milliseconden – op de knop te drukken dan in zinnen als (b).

Suggestie: Geef eventueel een voorbeeld van *zebra* in een zeer onwaarschijnlijke context, bijvoorbeeld ‘In de achterkamer op de tweezitsbank lag een pasgeboren zebra’. Hoe snel wordt *zebra* herkend als echt woord van het Nederlands in vergelijking met (a) en (b)? Het antwoord moet uiteraard zijn: nog iets langzamer dan in zin (b).

Opdracht 2.6

Vraag: Leg uit waarom de volgende zin als ‘intuïtief’ beschouwd kan worden:

Het meisje zei dat het vlees lekker vond.

Relevante paragraaf: 2.4

Antwoord: Bij deze zin wordt de hoorder/lezer op het verkeerde been gezet, omdat het woordje *het* in gesproken/geschreven taal meestal een lidwoord is als het gevolgd wordt door een zelfstandig naamwoord; hierdoor wordt *het vlees* aanvankelijk ten onrechte als een syntactische eenheid (onderwerp van de bijzin) geïnterpreteerd. Uit de rest van de zin (dus achteraf) blijkt echter dat *het* een persoonlijk voornaamwoord is en onderwerp van de bijzin is. Anders geformuleerd: de syntactische strategie levert hier (even) een verkeerde interpretatie op.

Opdracht 2.7

Vraag: Vergelijk de volgende twee Engelse zinnen:

- (a) The guest expected to be late arrived.
- (b) The guest arrived later than expected.

Welke zin zal het moeilijkst te begrijpen zijn? Leg uit waarom.

Relevante paragraaf: 2.4

Antwoord: Ondanks de gelijke lengte is (a) moeilijker te begrijpen dan (b), vanwege toepassing van de volgende syntactische strategie: de eerste nominale constituent van een zin is meestal het onderwerp en het eerste vervoegde werkwoord de persoonsvorm die daarbij hoort. In eerste instantie zal die strategie tot een foute interpretatie leiden, namelijk dat de gast verwachtte dat hij laat zou zijn. Bij zin (b) gaat de bovengenoemde syntactische strategie uiteraard wel op: *arrived* is de persoonsvorm die hoort bij *the guest*.

Opdracht 2.8

Vraag: Geef een verklaring van de volgende (geobserveerde) verspreking en leg uit wat deze verspreking impliceert voor het taalproductieproces.

Er haait hier 's ochtends toch ook altijd een kraan?

Relevante paragraaf: 2.5 (zie ook figuur 2.7)

Antwoord: De juiste zin is natuurlijk: 'Er kraait hier 's ochtends toch ook altijd een haan?' Wat is er misgegaan? De *h* van *haan* is verwisseld met de *kr* van *kraaien*. We nemen even aan dat de juiste zin ook zo bedoeld is en er geen fouten gemaakt zijn bij het genereren/plannen van de preverbale boodschap. De goede woorden zijn dus geactiveerd in het mentale lexicon (grammaticale codering), alleen in de fonologische codering is er iets misgegaan. Toen *haan* en *kraaien* geactiveerd werden in het mentale lexicon, werden ook de *h* en de *kr* enigszins geactiveerd als beginclusters van syllaben. Toen tijdens het maken van het fonetisch plan na *Er* het begrip 'haan' vormgegeven moest worden drong als het ware *h* voor, ten koste van *kr*. Waarom zo iets gebeurt is nooit met zekerheid te zeggen. Belangrijk is dat bij het uitspreken van de zin de spreker het eind al heeft gepland. Misschien treedt de wisseling van *kr* en *h* op door verminderde concentratie. De verspreking wordt natuurlijk in de hand gewerkt door de overeenkomstige kernen van de syllaben, met beide een *aa*.

Suggestie: Ga ook in op het feit dat er hier geen sprake is van verwisseling van losse klanken, anders zouden alleen de *k* en de *h* worden verwisseld.

Opdracht 2.9

Vraag: Probeer iemand in een 'tip-of-the-tongue-situatie' te brengen. Dit kan door een omschrijving te geven van een bekend, maar weinig voorkomend voorwerp, bijvoorbeeld 'Hoe heet ook al weer zo'n instrument met een gradenboog, waarmee je op zee op basis van de lichtinval de positie kan bepalen?' (*sextant*), of 'Hoe heet ook al weer zo'n apparaat dat met een soort slinger de maat voor het spelen van muziek aangeeft?' (*metronoom*). Noteer wat iemand weet van de woordvorm die op het puntje van zijn of haar tong ligt.

Relevante paragraaf: 2.5

Antwoord: Inventariseer in eerste instantie wat men geobserveerd heeft aan beschikbare kennis in een tip-of-the-tongue-situatie. Het gaat om de kennis van de *vorm* van een woord waar de spreker toch niet op kan komen. Het moet wel een woord/begrip zijn dat de spreker kent/herkent. Als iemand nog nooit van een *sextant* of *metronoom* gehoord heeft, kan hij of zij uiteraard ook niet in een tip-of-the-tongue-situatie (TOT-situatie) terechtkomen. Aspecten die de studenten zouden hebben kunnen observeren (en die de docent aan de groep kan vragen):

- welke klanken/syllaben kende men wel?
- had men een idee van de lengte van het woord (in klanken of syllaben)?
- had men een idee van de woordaccenten?

Suggestie: Het is mogelijk om als docent ook de groep studenten in een TOT-situatie te brengen. Neem een ander infrequent woord (bijvoorbeeld *tachograaf*, *stethoscoop* of iets dergelijks) en geef ze daarvan een omschrijving (als hierboven) met de nadrukkelijke instructie de kiezen op elkaar te houden.

Tachograaf: toestel dat gegevens betreffende snelheid en aantal afgelegde kilometers van auto's registreert.

Stethoscoop: hoorbuis waardoor het geluid van het hart en de longen waargenomen kan worden.

Als de studenten het woord kennen, mogen ze het (heimelijk) opschrijven. Zij die het *begrip* wel kennen, maar niet op de *woordvorm* kunnen komen, zitten in een TOT-situatie. Zij zouden in alle stilte op moeten schrijven wat ze wel van de woordvorm weten. Om de kansen op TOT-situaties te vergroten lijkt het verstandig twee of drie extra woorden achter de hand te hebben voor het geval iedereen het woord en de woordvorm kent.

Opdracht 2.10

Vraag: Als iemand bij het vertellen van een mop de clou voortijdig verklapt, in welke fase of component van het taalproductieproces maakt hij dan een fout? Licht je antwoord toe.

Relevante paragraaf: 2.5 (zie ook figuur 2.7)

Antwoord: Voor het vertellen van een mop – of een verhaal – is het nodig om datgene wat je wil gaan zeggen ('de inhoud van de preverbale boodschap') globaal te plannen. Deze planning, die onder meer de volgorde betreft van een mop of verhaal vindt uiteraard plaats in het bovenste 'hokje' van het in figuur 2.7 afgebeelde spreekproces.